

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

У статті аналізуються основні результати соціологічного дослідження проблем фемінізації Збройних Сил України у 2012-2013 роках. Результати дослідження показали, що значна кількість респондентів військовослужбовців-жінок оцінили рівень соціальної захищеності як недостатньо високий, вони вказали на проблеми, що пов'язані зі змістом військової діяльності – відсутністю реальної бойової підготовки, нормуванням робочого часу, відносинами з начальниками та співслужбовцями-чоловіками.

Ключові слова: Збройні Сили України, реформування, гендерний аспект, військова діяльність, фемінізація.

В статье анализируются основные результаты социологического исследования проблем феминизации Вооруженных сил Украины в 2012-2013 годах. Результаты исследования показали, что значительное количество респондентов военнослужащих-женщин оценили уровень социальной защищенности как недостаточно высокий, они указали на проблемы, связанные с содержанием военной деятельности – отсутствием реальной боевой подготовки, нормированием рабочего времени, отношениями с начальниками и со служащими мужчинами.

Ключевые слова: Вооруженные Силы Украины, реформирование, гендерный аспект, военная деятельность, феминизация.

The article analyzes the main results of a study of the problems of feminization of the Armed Forces of Ukraine in 2012-2013 years. The results showed that a significant number of respondents women soldiers assessed the level of social protection as a high enough, they pointed out the problems associated with the maintenance of military activity – lack of real combat training, standardization of work, relationships with superiors and co-employees men.

Key words: Armed Forces of Ukraine, reform, gender, military activity, the feminization.

Постановка проблеми. Початок 90-х років двадцятого століття характеризувався появою на політичній арені нових, незалежних держав, що утворилися внаслідок розпаду Радянського Союзу. Найперше завдання того часу для цих держав – формування державних інститутів. Одним із таких інститутів завжди були збройні сили. Будівництво Збройних Сил України розпочалося вже в перші місяці державотворення і сьогодні процес інституціоналізації Збройних сил України можна вважати завершеним. Але соціальний інститут не може перебувати в статичному стані і при цьому залишатися адекватним вимогам часу. Це стосується і Збройних Сил України. Для можливості ефективно функціонувати в суспільстві, а для Збройних Сил – вирішувати поставлені перед ними завдання із забезпечення безпеки суспільства, необхідне проведення військової реформи. Реформа зачіпає всі елементи збройних

сил і в першу чергу – її персонал, особовий склад. Він у сучасній армії України неоднорідний, у тому числі і за гендерною ознакою. Жінки-військовослужбовці у Збройних Силах України проходять військову службу у Сухопутних Військах, Повітряних Силах та Військово-морських Силах. Поряд із чоловіками жінки-військовослужбовці виконують відповідальні завдання в органах військового управління, в бойових розрахунках, на полігонах, тощо. На сьогодні у Збройних Силах України проходять службу та працюють понад 47 тисяч жінок. Вони вносять вагомий внесок до успіху діяльності збройних сил [1]. Рівень професійної підготовки військовослужбовців-жінок, їх бажання реалізувати професійний потенціал в інтересах військової служби багато в чому визначають успіх військової реформи. Тому сьогодні актуальним є виявлення і вирішення проблем, які

виникають у процесі військової діяльності у суб'єктів жіночої статі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми військовослужбовців-жінок останнім часом усе частіше і частіше привертають увагу дослідників. Вивчення фемінізації збройних сил спирається на досягнення переважно американських і західноєвропейських учених. Найбільш відомими й авторитетними фахівцями в цій області, вважаються: Н. Л. Голдмен, Б. Д. Келлендер, М. Ліпсон, М. Мартін, Ч. Москосо, Д. Стім, Р. Л. Уорнер, Б. Хекер, М. Яновіц [2 – 7]. На пострадянському просторі найбільшою активністю виділяються російські дослідники проблем фемінізації збройних сил. За 1993-2012 роки з гендерних питань щодо збройних сил захищено 5 докторських та 17 кандидатських дисертацій, в Академії воєнних наук Росії створена наукова секція «Гендерні проблеми військової діяльності», яка сьогодні успішно працює.

Тематика досліджень проблем жінок в армії торкається найбільш актуальних питань, а саме: у роботах Ж. В. Гербач це професійна соціалізація військовослужбовців-жінок Збройних сил Російської Федерації [8], у роботах Н. В. Шумакевич – «Гендерний аспект воєнної реформи» [9], у роботах І. В. Кривцова – «Трансформації гендерного контракта» [10] та ін.

Фемінізація Збройних Сил України, на жаль, досліджується не досить активно.

Окремі аспекти гендерних питань в армії вивчалися у Національній академії оборони України, Харківському університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Академії військово-морських сил імені П. С. Нахімова [11–14]. Проблеми «цивільного» гендеру досліджують: О. Вілкова [15], І. Жеребкина [16], Н. Лавриненко [17], Л. Смоляр [18]. Роботи цих дослідників присвячені різним аспектам проблем гендеру. В тому числі гендерним стереотипам, їх сутності і механізму виникнення та функціонування, критеріям визначення гендерного стереотипу як конструктивного або деструктивного; гендерної нерівності та соціальному статусу жінки в економічній, політичній та соціокультурній сферах сучасного українського суспільства і т. д. Але актуальні проблеми, що виникли у жінок у сфері професійного життя, не досліджувалися. Тому дослідження за темою «Жінки у Збройних Силах України», що проводилося на кафедрі психології та педагогіки Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, безумовно є актуальним.

Формулювання мети статті. Метою статті є доведення результатів дослідження гендерного аспекту проблем реформування Збройних Сил України. Дослідження проведене науково-педагогічними працівниками кафедри психології та педагогіки Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба у 2012-2013 роках.

Виклад основного матеріалу. Під час вивчення питання жінки в армії треба враховувати, що історія військової служби жінок існує тривалий

час, але обговорення цього питання сьогодні продовжується навіть у тих країнах, які дуже далеко просунулися в питаннях рівності жінок та чоловіків. Експерти військової справи поділяють різні погляди на залучення жінок до військової служби, точки зору часто є прямо протилежними. Частина вчених стверджує, що в армії немає місця жінкам. Як аргументи наводять доказ, що жінки вносять дезорганізацію у перевірений устрій армійського життя, негативно впливають на військову дисципліну, провокують сексуальну активність чоловіків. Інша частина вчених, навпаки, стверджує, що жінки не гірші за чоловіків, а інколи навіть краще виконують військові обов'язки, сприяють зміцненню дисципліни, оздоровленню соціальної атмосфери військового середовища.

Ми схильні дотримуватись другої точки зору, на користь якої говорять об'єктивні процеси, пов'язані зі зміною ролі військової організації в суспільстві, посиленням соціальних функцій збройних сил, у яких жінка через особливості мотивації професійної діяльності покликана відіграти особливу позитивну роль.

Соціологічне дослідження було проведено в Харківському, Чугуївському та Дніпропетровському гарнізонах у жовтні-листопаді 2012 року. Було опитано 97 військовослужбовців-жінок. Вік респондентів: 19-22 роки – 24,5 %, 23-26 років – 37,1 %, 27-30 років – 18,3 %, 31-40 років – 14,7 % та 41-45 років – 5,4 %. Збір соціологічної інформації проводився методом опитування.

Запитання запропонованої військовослужбовцям-жінкам анкети стосувалися всіх сторін життєдіяльності, а саме: соціального захисту військовослужбовців, умов і змісту військової служби, взаємовідносин у військовому колективі, відносин з командирами та начальниками.

Аналіз результатів дослідження дозволив виявити найбільш значущі проблеми, які стоять перед військовослужбовцями-жінками. Так, результати дослідження показали, що 86 % респондентів-військовослужбовців оцінили рівень соціальної захищеності як низький. Але відповідно до ст. 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та других військових формуваннях, а також членів їх сімей. У рейтингу проблем на першому місці стоїть житлова проблема. При цьому в ході дослідження було виявлено, що йшлося не стільки про отримання власного житла військовослужбовцями-жінками, а про постановку на квартирний облік і виділення місця в гуртожитку на перших порах військової служби.

Житлова проблема є однією з найгостріших соціальних проблем Збройних Сил України. На сьогодні понад 50 тис. сімей кадрових військовослужбовців перебувають на квартирному обліку, тоді як обсяги житлового будівництва і придбання житла для сімей військовослужбовців не надають змоги навіть в умовах значного скорочення

збройних сил призупинити зростання кількості безквартирних. Для багатьох військовослужбовців і звільнених у запас громадян сучасне становище житлового забезпечення надає лише багаторічне очікування житла в малорухомих чергах. Якщо в цілому у Збройних Силах України власне житло має кожен п'ятий офіцер (що є значно меншим, ніж загалом по країні), то серед тих, хто проходить службу в сільській місцевості, – лише кожен сьомий.

Наступна, за рейтингом, соціально значуща проблема, на яку вказують наші респонденти, пов'язана зі змістом військово-професійної діяльності. Військовослужбовці-жінки відзначили, що більша частина службового часу присвячується вирішенню завдань практично не пов'язаних із реальною навчально-бойовою підготовкою. Відсутність належного фінансування збройних сил призводить до того, що дійсна навчально-бойова робота практично не проводиться. На жаль, на озброєння армії за часи незалежності не надійшло жодного сучасного зразка військової техніки і зброї. Одночасно з цим практично дві третини авіаційної техніки, озброєння повітряної оборони та морського флоту перебувають в експлуатації більше 15 років, морально і фізично застаріли. Військовослужбовці, у тому числі військовослужбовці-жінки, змушені займатися ремонтними, відновними та іншими видами робіт на військових об'єктах, тільки не бойовою підготовкою. Саме тому, особливо з причин матеріальної незабезпеченості виконання наказів командирів і начальників усіх ступенів, виникає найбільша кількість конфліктних ситуацій як із командирами та начальниками, так і між самими військовослужбовцями. Цілоком логічним, як нам здається, є результат, що, на думку практично половини респондентів (48 %), нинішній стан Збройних Сил України характеризується недостатньо високим рівнем професійної підготовки військовослужбовців, а 22 % респондентів прямо заявили про низький рівень професіоналізму військовослужбовців.

Нормування робочого часу військовослужбовців-жінок – проблема, на яку також вказали респонденти. Ця проблема дуже тісно пов'язана з проблемою змісту військово-професійної діяльності. Накази і розпорядження командирів і начальників, які безпосередньо не пов'язані з бойовою підготовкою часто формулюються нечітко, неясно ставиться кінцева мета, завдання, засоби, місце і час виконання також формулюються нечітко. У підсумку – підлеглі при виконанні таких наказів і розпоряджень змушені покладатися тільки на власні знання, керуватися особистим досвідом, використовувати особисті ресурси. Як наслідок – виконання наказів і розпоряджень затягується, не виконується в поставлені терміни, і дуже часто виникає додаткова, понаднормова робота, яка не оплачується. Важливим питанням є питання кар'єрного зростання жінок в умовах збройних сил, питання гармонійного поєднання військової служби та особистого життя. Це питання стосується

у першу чергу жінок, які мають дітей. Серед матерів 33 % відмічають труднощі, пов'язані з необхідністю догляду за дітьми, особливо за дітьми дошкільного віку.

Як актуальні проблеми військовослужбовці-жінки вказали на факти сексуального домагання у військово-професійному середовищі. На це вказала кожна 10-а жінка, що брала участь в опитуванні, причому 5 % жінок піддавалися їм по 2-3 рази протягом минулого року. На жаль, у всіх арміях світу сексуальні домагання до військовослужбовців-жінок не рідкість. Жінки у формі піддаються звалтуванню, постійному психологічному тиску, змушені вислуховувати непристойні жарти від військовослужбовців-чоловіків. Не є винятком і Збройні Сили України.

Негативну оцінку в окремих військових частинах отримали відносини між командирами та військовослужбовцями-жінками. Багато жінок із цих частин відзначили факти грубості до них з боку командирів і начальників. Усе це створює додаткову знервованість, невпевненість у перспективі служби, знижує мотивацію у жінок, які розуміють, що в умовах дефіциту робочих місць багато з них не в змозі знайти другу роботу і на їх місце завжди є охочі.

Вивчалися і питання перспектив подальшої служби військовослужбовцями-жінками. На запитання «Які у Вас плани, після закінчення терміну дії контракту?» відповіді розподілилися таким чином: 85,3 % – продовжити службу, підписати новий контракт, 10,4 % – спробувати себе у цивільному житті; 4,3 % – ще не визначилася.

Результати дослідження показали, що незважаючи на наявні проблеми, з якими жінки стикаються під час військової служби, у більшості вони бажають продовжити службу. Очевидно, частково це пов'язано з особливостями професійної мотивації військовослужбовців-жінок. Як показали результати окремого дослідження, професійна мотивація військовослужбовців-жінок має велику спрямованість на самореалізацію у сфері служіння Вітчизні. На відміну від військовослужбовців-чоловіків, професійні мотиви яких більшою мірою пов'язані з вирішенням соціально-побутових проблем. У цьому випадку це лише наше припущення, підтвердити або спростувати яке можна тільки в ході спеціального дослідження.

Висновки. Таким чином, сьогодні існують проблеми у військовослужбовців-жінок. Насамперед це стосується соціального захисту військовослужбовців. Результати дослідження показали, що значна кількість респондентів військовослужбовців-жінок оцінили рівень соціальної захищеності як недостатньо високий. Рівень грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України залишається одним із найнижчих порівняно з державними службовцями інших структур. Актуальною є проблема забезпечення права на житло для військовослужбовців. Військовослужбовці-жінки вказали на проблеми, що пов'язані з змістом військової діяльності – відсутністю реальної

бойової підготовки, нормування робочого часу, відносин з начальниками та співслужбовцями-чоловіками. Але, не дивлячись на численні проблеми у військової службі, більшість військово-службовців-жінок мають бажання залишатися в лавах збройних сил, продовжувати виконувати службові обов'язки, служити Україні. Тому для

військовослужбовців-чоловіків у цій ситуації необхідно намагатися створювати відповідні умови для військової служби жінок. Жінок у збройних силах буде все більше та більше, це об'єктивний процес, тому продовження дослідження необхідно проводити у напрямку пошуку шляхів подальшої інтеграції жінок у збройні сили.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга 2013. Оборонна політика України Міністерство оборони України / [за ред. П. В. Лебедева]. – Київ : МОУ, 2012. – 97 с.
2. Binkin M. Women and the military. / M. Binkin, S. J. Bach. – Washington : The Brookings Institution, 1977. – 134 p.
3. Isaksson E. Women and the military system / E. Isaksson. – N. Y. etc. : Havester, Wheatsheaf, 1988. – 455 p.
4. Enloe C. Does khaki become you? The militarization of women's lives. / C. Enloe. – L. : Pluto Press Limited, 1983. – 262 p.
5. Mitchell D. Women on the Warpath / The Story of the Women of the First World War. L. : Cape, 1966. – 400 p.
6. Parker J. The army of Flanders and the Spanish road, 1567–1659 : The logistics of Spanish victory and defeat in the Low countries' wars / J. Parker. – Cambridge: Univ. press, 1972. – 309 p.
7. Rustad M. Women in khaki. (The American Enlisted Woman) / M. Rustad. – N.Y. : Praeger Publishers, 1982. – 285 p.
8. Гербач Ж. В. Гендерный аспект профессиональной социализации военнослужащих-женщин Вооруженных Сил Российской Федерации : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Жанетта Валентиновна Гербач. – Ростов-на-Дону, 2004. – 257 с.
9. Шумакевич Н. В. Гендерный аспект военной реформы : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 / Наталья Владимировна Шумакевич. – Саратов, 2002. – 267 с.
10. Кривцова И. В. Семьи военнослужащих: трансформация гендерного контракта: на примере семей военнослужащих ДВО : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Ирина Валерьевна Кривцова. – Хабаровск, 2004. – 275 с.
11. Калагін Ю. Майбутній лейтенант Оксана Іваненко / Ю. А. Калагін // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 2. – С. 200–204.
12. Калагін Ю. А. Адаптація жінки-військовослужбовця до умов армійської служби / Ю. А. Калагін // Матеріали науково-практичної конференції. Філософія виживання. Жінка і сучасний світ. – Харків : ХДМУ. – 2003. – С. 23.
13. Куценко В. О. Гендерний аспект у сфері захисту суспільства. Філософсько-методологічний аналіз / В. О. Куценко. – Севастополь : СВМІ ім. П. С. Нахімова, 2006. – С. 64.
14. Куценко В. О. Гендерний аспект у сучасній військовій справі / В. О. Куценко // Соціальна філософія. Вісник Сев.НТУ. – 2012. – Вип. 126. – С. 77–85.
15. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Олена Юрївна Вілкова. – К., 2005. – 232 с.
16. Жеребкина И. Женское политическое бессознательное. Проблема гендера и женское движение в Украине / И. Жеребкина. – Харьков : ХЦГИ, Ф-Пресс, 1996. – 376 с.
17. Лавриненко Н. В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект) / Н. В. Лавриненко. – Киев : ВИПОЛ, 1999. – 171 с.
18. Смоляр Л. Минуте заради майбутнього / Л. Смоляр. – Одеса : Травень, 1998. – 127 с.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д. філос. н., професор;
Коробов В. К., к. социол. н., доцент.

© Калагін Ю. А., 2013

Дата надходження статті до редколегії 15.11.2013 р.

КАЛАГІН Юрій Аркадійович – доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки Харківського університету Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба.

Коло наукових інтересів: спеціальні й галузеві соціології.